

IGU

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE
V LJUBLJANI

PROBLEMI DVOJNE ZAPOSLOTITVE PREBIVALSTVA IN MEŠANIH
DELAVSKO KMEČKIH GOSPODARSTEV V SLOVENIJI V LUČI
SOCIALNO - GEOGRAFSKEGA PROCESA

Ljubljana, 1968

LJUBLJANA, Aškerčeva cesta 12

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO
UNIVERZE V LJUBLJANI

19

PROBLEMI DVOJNE ZAPOSLOTITVE PREBIVALSTVA IN
MEŠANIH DELAVSKO KMEČKIH GOSPODARSTEV V
SLOVENIJI V LUČI SOCIALNO-GEOGRAFSKEGA
PROCESA

Nosilec:
prof. dr. Vl. Klemenčič

Ljubljana 1968

inv. št. 76

PROBLEMI DVOJNE ZAPOSLOTITVE PREBIVALSTVA IN MEŠANIH DELAVSKO KMEČKIH GOSPODARSTEV V SLOVENIJI V LUČI SOCIALNO-GEOGRAFSKEGA PROCESA

(Polproletarizacija)

S p l o š n i u v o d

Procesi industrializacije in preoblikovanje stare klasične agrarne strukture odpirajo za Slovenijo vrsto doslej le slabo poznanih problemov.

Eden takih je razvoj in funkcija dvojne zaposlitve članov mešanih delavsko kmečkih družin, to je družin tistih kmetijskih gospodarstev, ki imajo gospodarja, vse ali posamezne družinske člane zaposlene izven kmetijstva.

Na problem dvojne zaposlitve ali odvisnost delavca od obdelave zemlje, torej na problem delavca-dvoživke-polproletarca, z eno nogo zakoreninjenega na zemlji, a z drugo pa v industriji, so opozarjali že klasični marksisti.

Razprave in raziskave raznih avtorjev, ki so ta problem proučevali v Zahodni Evropi /v Belgiji, na Danskem, v Franciji, na Nizozemskem, v Švici in Zah. Nemčiji/, v nekaterih predelih Azije, Afrike /na Japonskem, v Indiji, v Kongu in Nigeriji/, v ZDA, Sovjetski zvezi ter na Poljskem in v Jugoslaviji, so opozorile na veliko geografsko razširjenost in družbeno aktualnost tega problema, ki se javlja v zelo različnih oblikah.

Razlike se kažejo v pestri socialni in ekonomski raznolikosti prepletanja nekmečkega in kmečkega načina življenja v eni osebi, v enem gospodinjstvu, v eni družini in pod eno streho. Te raziskave so pretežno ekonomskega in sociološkega značaja in le obrobno jo povezujejo z regionalnim razvojem ali urbanizacijo odnosno regionalnim planiranjem. Ta obrobni problem

obravnavajo geografi pri socialno geografskih proučevanjih največ v zvezi s proučevanjem dnevne migracije in transformacije podeželja.

Če primerjamo temeljna izhodišča in metodologijo proučevanja posameznih avtorjev, moramo ugotoviti zelo velike razlike.

Prav gotovo spada med najpopolnejše preglede dosedanjih spoznanj o problemih mešane strukture delo slovenskega ekonomista prof. Kraševca. ¹⁾ Iz njegovega dela in del drugih avtorjev lahko razberemo, da so se avtorji, ki jih zasledimo v svetovni literaturi, pri proučevanju polkmečke strukture ukvarjali predvsem s problemi klasifikacij mešanih tipov gospodarstev, izračunavanjem deležev mešanih kmetijskih obratov glede na skupno število obratov, ugotavljanjem deložev zemlje, ki pripada mešanim kmetijskim obratom, z načini gospodarjenja, tehnologijo, gospodarsko usmerjenostjo, količino in deležem tržne produkcije v posameznih deželah, produktivnostjo polkmetov v industrijskih obratih ter vlogo in odnošajem politike pri oblikovanju polkmečke strukture. V Jugoslaviji je bilo v zadnjem času v literaturi posvečeno tem problemom mnogo pozornosti. O problemu tega pojava po svetu nas seznanja še omenjeni Kraševc, ki posebno podčrta prehodni in spremenljivi značaj mešane strukture v procesu stopnjevanega ekonomskega razvoja. Levstik nam v Teoriji in Praksi ²⁾ osvetljuje značaj in pomen dvojne zaposlitve prebivalstva v novejši fazi ekonomskega razvoja Slovenije. V reviji Sociologija sela so bili objavljeni poleg prispevka Staneta Kraševca ³⁾ še prispevki o Jugoslaviji ali njenih delih Svetozarja Livada, Ljuba Božiča, Ivana Periča in Cvetka Kostiča, ki

-
- 1) Stane Kraševc: K splošnemu vprašanju kmeta - delavca, Ekonomski zbornik, str. 3-60, Ljubljana 1965.
 - 2) Jože Levstik: Polproletarijat pri nas, Teorija in Praksa, str. 68-78, Lj. 1966.
 - 3) Stane Kraševc: Budućnost mješovitih gospodarstev, Sociologija sela, str. 5-22, Zagreb 1965
Svetozar Livada: Mješovita gospodarstva u Jugoslaviji, Sociologija sela str. 25-43, Zagreb 1965.
Ljubo Božič: Neke karakteristike mješovitih gospodarstev u Bosni, Sociologija sela str. 44-55, Zagreb 1965.

ki je ta problem obravnaval za celotno Jugoslavijo v posebni knjigi in poljski sociološki publikaciji. 4)

Celotno, sorazmerno obširno gradivo o problemu mešane strukture posameznih področij, nam nakazuje velike razlike in menjavo funkcije ter dvojne zaposlitve v različnih fazah gospodarskega razvoja ter različne oblike prepletenosti kmečkega s neagrarnim načinom življenja. Vsi domači in tuji avtorji imajo pri razvrščanju kmetijskih gospodarstev med kmečka, polkmečka in nekmečka različne kriterije, vendar je vsem skupno izhodišče dvojni dohodek članov gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom.

Polkmetje so v nekmetijskih gospodarskih panogah zaposleni delavci, ki dodatno delajo na svoji zemlji, zemlji svojih staršev ali na najeti zemlji. Polkmečka gospodarstva pa so tista, katerih gospodarji ali člani družin so zaposleni izven kmetijstva in hkrati sodelujejo v kmetijski proizvodnji.

P r e g l e d p o s v e t u

Čas ciklusa nastajanja in razkroja polkmečke strukture v posameznih deželah je odvisen od načina razvoja industrializacije in kmetijske politike do drobnih kmetijskih proizvajalcev. Ta razvoj in politika sta od področja do področja različna in sta drugačna v ZDA kot v Zahodni Evropi, drugačna v manj razvitih azijskih in afriških deželah kot na Japonskem, pa spet drugačna v Sovjetski zvezi, na Poljskem in v Jugoslaviji.

Ivan Perić: Radnici seljaci u industrijskim preduzećima, Sociologija sela, str.56-66, Zagreb 1965.

4) Cvetko Kostić: Seljaci industrijski radnici, Rad, Beograd 1955.

Cvetko Kostić: Chłopi, a uprzemysłowienie w Jugosławii, Przegland Sociologiczny Łódź 1959 str.94-114.

Razprav, ki bi kompleksno osvetlile podobo celotnega razvojnega ciklusa polkmečke strukture posameznih dežel ali področij, žal nimamo. Dragoceni prispevki posameznih avtorjev se v glavnem omejujejo na analize nekaterih, za obravnavano deželo pomembnih elementov mešane strukture. Čeprav to do določene mere otežkoča primerjavo razvoja mešanih delavsko kmečkih struktur, med posameznimi deželami pa dobimo vseeno na osnovi teh navedb vsaj približno predstavbo o vsebinski razliki in problemih polkmečke strukture v nekaterih deželah po svetu.

Na račun polkmečke strukture v ZDA v zadnjih desetletjih se stopnjuje diferenciacija med čistimi kmečkimi in nekmečkimi elementi. Število tržnih gospodarstev je med leti 1929 do 1954 nazadovalo za polovico (od 4,723.000 na 2,100.000), število mešanih gospodarstev pa se je v toku zadnjih 25 let podvojilo. Ministrstvo za kmetijstvo ZDA smatra za mešana gospodarstva tudi tista, ki imajo izven kmetijstva večji dohodek kot v kmetijstvu.

Po popisu prebivalstva iz leta 1950 je število farm, ki so imele izven kmetijstva od 250 do 1199 dolarjev letnega dohodka (farm, kjer je gospodar delal izven farme - part time Farming - več ko 100 dni), štelo 639.000 ali 11% vseh kmetijskih obratov. Vzporedno s tem se hitro širi tip stanovanjskih farm (residential Farms), to je farm, ki so skoraj v celoti opustile kmetijsko proizvodnjo in obdržale le stanovanjsko funkcijo. Skupno število "residential Farms" in mešanih farm se je med leti 1950 in 1954 povečalo od 31% na 34% od skupnega števila kmetijskih gospodarstev ZDA. V strukturi kmetijskih gospodarstev so glede povezanosti družin z zaslužki izven kmetijstva velike razlike med posameznimi deli ZDA. V nekaterih južnih predelih znaša delež mešanih obratov od 20 - 40%, v Texasu znaša delež teh 40%, proizvajajo pa 28% tržnih viškov kmetijske proizvodnje. Mešani obrati dosegajo že tudi velikost do 66 ha.⁵⁾

5) J.R. Martin in John H. Suthern: Part-time Farming in North-East Texas, Bulletin 970, januar 1961. Izdal: Agricultural and Mechanical College, Texas. Texas Agricultural Experiment Station.

G.V. Douglas in A.B. Mackie: Some Social and Economic Implications of Part-time Farming. Report No T 57-1 AE.T.V.A. Division of Agricultural Relations, Agricultural Economics Branch Knoxville, Tenn. Junij 1957.

Po drugi svetovni vojni se zaradi intenzivne penetracije industrije na podeželje v zahodno evropskih deželah, na primer v Belgiji, Danski, Franciji, Nizozemski, Zahodni Nemčiji in Švici nadaljuje drobljenje kmetijske zemlje, manjšanje kmetijskih posesti ter oblikovanje polkmečkih obratov različnega tipa. Vzporedno s tem se nadaljuje tudi jačanje čistih kmetijskih obratov. Delež zemlje v rokah polkmetov se zato kljub povečanju števila obratov manjša, večja pa se delež zemlje pravih, visoko tehniziranih in komercializiranih kmetijskih obratov.

Nekdanji čisti kmetje, ki posedujejo manjše površine zemlje (največ s manj od 5 ha pa tudi s do 10 ha zemlje), se v Zahodni Nemčiji oblikujejo v polkmete, njihovi kmetijski obrati postajajo "Nebenerwerbbetriebe", polkmetje s posestjo pod 2 ha, zlasti pa pod 1 ha zemlje opuščajo obdelavo zemlje - obdelujejo večinoma le eno parcelo ali vrt ob hiši - in postajajo nekmetje. Število kmetijskih obratov te vrste je štelo leta 1960 v Zahodni Nemčiji 650.000 ali tretjino od skupnega števila 1700.000 kmetijskih obratov. Velikostni skupini kmetijskih gospodarstev od 0,5 ha do 5 ha, ki vključuje največ polkmečkih gospodarstev, je pripadalo leta 1960 1864.100 ha zemlje, kar je v primerjavi s vso obdelovalno površino 21 369.000 ha zelo malo. 6)

Avtorji v Zahodni Nemčiji niso imajo pri klasifikaciji polkmečkih obratov različne kriterije. Laible smatra za polkmeta tistega, ki dela izven kmetijstva, ne glede na velikost kmetije, dalje vse tiste, katerih posest ne presega 4 ha in kjer dela izven kmetijstva vsaj eden od članov kmetijske družine. Spodnje mejo predstavlja posest 0,15 ha kmetijske zemlje. 7)

Müller Miny uvršča med polkmečke obrate tiste, ki imajo od 0,5 do 3 ha zemlje in eno kravo, lastnik pa dela izven kmetijstva. 8)

6) Krašovec: str.8, citirano pod 1) na str.2.

7) Laible: Die wirtschaftliche und soziale Lage der Angehörigen landwirtschaftlichen Nebenerwerbbetriebe, ihre gewerlichen Berufsverhältnisse und die Struktur ihrer Betriebe, Berichte über Landwirtschaft 1955, t. XXXIII, zeszyt 3, str.335

8) H.Müller-Miny: Wesen und Intensität bäuerlichen Nebenerwerbs im bergischen Gründlandgebiet am Beispiel des Rheinisch-Bergischen Kreises, Berichte über Landwirtschaft 1954, t. XXXII zeszyt 3, str.396.

Primer hitrega razkrajanja drobnih kmetijskih obratov in nastajanja polkmeških (Nebenerwerbbetriebe) ter parcelnih kmetov (Kleinbetriebe) sta Westfalija in Porenje.

Na Danskem, Nizozemskem, v Franciji in Belgiji je delež polkmetov v stalnem porastu. Na Danskem je bilo leta 1950-51 v velikostni skupini od 0,55 do 3 ha 21,7% polkmeških obratov, leta 1960 pa se je ta odstotek povečal na 22,3%. V velikostni skupini od 3 do 5 ha pa je bilo leta 1950-51 14,3% polkmeških obratov, leta 1960 pa že 18%.⁹⁾

Na Nizozemskem se pojav polkmetov širi v področjih, za kmetijstvo prirodno manj ugodnih, znaša že 30%. Hofstee¹⁰⁾ ugotavlja, da delajo na takih kmetijah žene, ki zemljo slabše iskoriščajo.

V Franciji je zaradi širjenja polkmeških obratov polemika o rentabilnosti te vrste obratov. Menderas¹¹⁾ ugotavlja na osnovi anket v Sudgau, da kmetijsko gospodarjenje polkmeta na obratih, večjih od 2 ha ne more biti uspešno, Yves le Balle¹²⁾ pa meni, da more polkmet racionalno obdelati le pol hektarja zemlje.

V Švici število mešanih gospodarstev (velikosti od 1 do 4 ha) nazaduje. Delež te skupine znaša skoraj polovico vseh kmetijskih obratov.¹³⁾ Razlike v tem procesu oblikovanja polkmeške strukture pa so tudi tu zelo velike, v okraju Wallis Rhôntal narašča število mešanih gospodarstev v velikosti do 3 ha povezano z uveljavljanjem vrtnarstva na takih gospodarstvih, ki proizvajajo skupno 80% tržnih kmetijskih viškov.¹⁴⁾

9) Krašovec: str.8, citirano pod 1) na str.2

10) E.W.Hofstee: Rural Life and Rural Welfare in the Netherlands, Haag 1957 s.10.

11) H.Menderas: L'évolution sociale, Economie Agricole Française 1938-1958, nr.39-40, Economical Rurale 1959, s.1956.

12) Yves le Balle: L'ouvrier-paysan en Lorraine Mosellane (étude sur l'alternance d'activités, Edition Montchrétien, Université de Paris, Faculté de droit, 1958.

13) R.Rubattel: Contribution à l'étude de l'ouvrier-paysan en Suisse. Résultats d'une enquête, Brougg 1959. Publications du Secrétariat des paysans suisses.

14) H.Franc: Landwirtschaft und Nebenerwerb in Kleinbetriebe des Walliser Rhôntals, Berichte über Landwirtschaft 1959.

Struktura kmetijskega gospodarstva v manj razvitih azijskih in afriških deželah se bistveno razlikuje od strukture ostalih področij. Agrarna prenaseljenost se nenehno veča, vzporedno s njo pa tudi število družin, ki so brez lastne zemlje, a žive izključno od kmetijstva. Zaradi niskega dohodka delavstva izven kmetijstva ter velikega števila nepreskrbljenih članov družin si morajo celo delavci v mestih in predmestjih ustvarjati dodaten vir dohodkov z obdelavo zemlje. (Primer: Kongo, Nigerija). Eden od ekstremnih primerov agrarne prenaseljenosti s posebnim tipom polkmeta je Indija, kjer je delež kmetijskega prebivalstva od leta 1941 do 1951 narastel od 71 na 74%. V letih 1952 in 1954 je bilo okoli ena tretina kmečkih družin brez lastne zemlje, od tistih, ki so posedovali zemljo, pa je imelo 30% družin le 0,5 ha zemlje, 74% kmečkih družin pa je imelo manj kot 2 ha zemlje.

Razvoj strukture kmetijskih obratov spremlja na Japonskem, kjer se uveljavlja posebna azijska oblika intenzifikacije gospodarstva in kmetijstva, silno hitro rast polkmečkih kmetijskih obratov. Mešana so tod tista gospodarstva, ki imajo vsaj enega družinskega člana zaposlenega izven kmetijstva. Leta 1930 je bilo od skupnega števila gospodarstev 50% mešanih, leta 1955 62%, 1960 pa že 65%. Ta mešana kmetijska gospodarstva z državno pomočjo stalno povečujejo vrednost tržne proizvodnje. Še med prvo in drugo svetovno vojno je znašal povprečen dohodek kmetijskih obratov izven kmetijstva 21%, do leta 1952 pa že naraste na 40%.

Skupno število polkmečkih obratov je štelo leta 1960 3798.000. Visoka produktivnost in tržna usmerjenost drobnih polkmečkih in čistih kmetijskih obratov nam kažejo sorazmerno visoki dohodki obeh tipov, ustvarjeni s prodajo tržnih viškov kmetijskih pridelkov, 772.710 polkmečkih obratov ustvarja letno od 277 do 833 dolarjev dohodka, 208.000 takih gospodarstev pa 833 dolarjev. Od 277 do 833 dolarjev letnega dohodka od prodaje kmetijskih pridelkov ustvari tudi 924.672, 833 dolarjev pa 579.000 čistih kmetij¹⁵⁾.

15) Krašovec: str.10, citirano na strani 2 pod črto.

Tudi v Sovjetski zvezi narašča delež delavskih družin, ki imajo lepo parcelo zemlje, od leta 1940 do 1955 je narastel od 2,5 do 3,5%; take družine pa se posedovale skupno 1063.000 ha orne zemlje. 16)

Na Poljskem se je polkmeška struktura po drugi svetovni vojni razširila na vsa področja. Število polkmetov s posestjo od 0,1 do 4 ha je bilo leta 1960 1051.000, od tega jih je z malimi parcelami v velikosti od 0,1 do 0,5 ha 231.500, od 0,5 do 4 ha pa 819.500. Tem polkmeškim družinam, ki imajo vsaj enega družinskega člana zaposlenega izven kmetijstva, pripada skoraj 10% zemlje zasebnih kmetov. Delež tržne produkcije polkmetov pa znaša na Poljskem 7,5% od celotne tržne produkcije zasebnih kmetijskih obratov. 17)

P r e g l e d p o J u g o s l a v i j i

Industrializaciji, ki je zajela severozahodni del Jugoslavije nekoliko bolj intenzivno kot ostale predele, so sledile velike spremembe v okviru drobne zasebne kmetijske posesti. Sprožili so se selitveni tokovi popolnoma nekvalificiranega, komaj pismenega prebivalstva v smeri proti mestu, veliko število članov kmetijskih družin je prešlo v nekmeške poklice, kmetijska dela pa opravljajo le še dodatno. Odvisnost od zemlje je bila v prvi fazi industrializacije zelo velika, tako pri tistem prebivalstvu, ki je ostalo na vasi in dnevno potovalo na delo, kot pri tistem, ki se je naselilo v bližini svojega delovnega mesta ali nekje med nekdanjim domom in krajem zaposlitve. Zaradi nizkih dohodkov in velikega števila družinskih članov si morajo ti ljudje del življenjskih stroškov kriti z dodatnim delom na kmetijah. 18)

16) H.J. Sonin: *Vosproizvodstvo rabočej sili v SSSR i balans truda*, Moskva 1959, str. 71

17) Maria Dzielwicka, *Chłopi-robotnicy*, Warszawa, 1963

18) Dvjetko Kostić, *Chłopi, a uprzemysłowienie w Jugosławii* Przegľad Sociologiczny *Łódź* 1959 str. 94-114.

Prava poklicna in socialna diferenciacija tega, še nedavno agrarnega prebivalstva, vključenega v nekmečke poklice, pričenja v gospodarsko razvitih regijah Slovenije ter na območjih večjih zaposlitvenih centrov Jugoslavije šele v zadnjih letih. V takih področjih je mlada generacija že višje kvalificirana, s višjimi dohodki, zaposlena v najrazličnejših poklicih, s različnimi kvalifikacijami, zaposlene pa so že tudi ženske.

Na oddaljenih področjih s mešano delavsko-kmečko strukturo živi v glavnem le srednja, polkvalificirana generacija ter ostareli kmetje z avtarkičnim kmetovanjem. Bliže mestu se polkmečki obrati v rokah kvalificiranih ali polkvalificiranih delavcev srednje generacije ter višje kvalificiranih delavcev mlajše generacije vedno bolj modernizirajo, opuščajo nerentabilne kulture, na manjših obratih pa tudi živino. Del polkmečkih družin ponekod ne glede na velikost s kmetije že opušča kmetijsko proizvodnjo, svojo zemljo pa oddaja v najem slabše situiranim družinam, doseljenim iz podeželja.

Na severozahodu Jugoslavije, zlasti v razvitih regijah Slovenije (na Gorenjskem, v okolici Ljubljane, Celja in Maribora) se je število družin, ki najemajo zemljo, že skrčilo na minimum. V obratih, kjer prevladuje izključno mlada generacija, ki se je zaradi visoke kvalifikacije usmerila le na poklic izven kmetijstva, intenzivnost kmetijskega gospodarjenja nenehno popušča, manjša se število živine, opušča obdelava zemlje, na račun njiv se širijo površine ekstenzivnega travnika, na še obdelanih njivah zamenjuje žito krompir, sadovnjaki pa so ponekod nenegovani in ostareli. Zanemarjeni ali samo enkrat košeni travniki ter slabo ali sploh neiskoriščeni sadovnjaki že kažejo na pojav prikritega socialnega preloga, ki je prvi znanilec prevlade gospodarskih in demografskih elementov industrijske družbe. Prikrite oblike socialnega preloga v sadovnjakih in travnikih so posledica visoke kvalifikacije in možnosti zaposlitve članov kmečkih gospodarstev izven kmetijstva.

Razvoj in stopnja raskroja kmetijskega gospodarjenja v okviru drobne posesti⁹⁸ stopnjuje v Jugoslaviji po strukturi in dinamiki od jugovzhoda proti severozahodu.

V Jugoslaviji je bilo leta 1960 2,620.000 kmetijskih gospodarstev, od tega 1,600.000 s čistimi kmečkimi gospodinjstvi, 1,000.000 mešanimi, 10.400 gospodarstev pa je gospodarilo na najeti zemlji.

Od 11,108.000 ha skupnih zasebnih kmetijskih površin je v lasti čistih kmetov 68,3% ,mešanih gospodinjstev 28,6%, v posesti gospodarstev brez aktivne kmečke delovne sile 1,8%, v rokah gospodinjstev brez delazmožnih članov pa 1,3% zemlje. Mešanih gospodarstev je bilo leta 1960 že 33,3%, gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi in gospodinjstev brez delovne sile pa 8,1%. Tudi delež gospodarstev s čistimi kmečkimi gospodinjstvi, ki žive izključno od kmetijstva, pada od jugovzhoda proti severovzhodu in je najnižji v Sloveniji (52,9%), v drugih področjih pa koleba okrog 55%, medtem ko v agrarnih in pred vojno še zelo zaostalih področjih Kosova, Metohije in Črne gore presega celo 60%. Zaradi nagle industrializacije in hitrega vključevanja kmečkega prebivalstva v neagrarne poklice je v vsej Jugoslaviji zaslediti vse večji porast števila gospodarstev z mešanimi delavsko-kmečkimi gospodinjstvi.

Problemi dvojne zaposlitve članov kmetijskih gospodarstev v Sloveniji

V Sloveniji je preobrazba demogeografske strukture povezana z raskrojem klasičnega načina drobne kmetijske proizvodnje in nastajanjem mešane strukture. Ta proces je v Sloveniji dolgotrajnejši, v zadnjem času pa intenzivnejši kot v ostali Jugoslaviji. Proces preselitve kmečkega prebivalstva in nastajanje mešane strukture sta v Sloveniji od področja do področja različna. Vsako fazo spremlja tudi specifična struktura tipov gospodinjstev, karakterističnih po mobilnosti, migracijah, izobrazbi, odnosu do gospodarja na zemlji, ter domači obrti. Kot pomemben faktor raskroja stare agrarne strukture pa je prav gotovo tudi struktura agrarnega zemljišča, velikost posesti, razvrstitev, število in velikost parcel in prirodne osnove.

Predstave prebivalstva o idealnem načinu življenja ter možnosti doseganja željenega standarda so prav gotovo tisti dejavniki, ki se med seboj v različnih razdobjih ter različnih področjih različno kombinirajo. Z zvišanjem življenjskega standarda in optimalno možnostjo za doseg željene zaposlitve se večja konzum ali potrošnja ter predstava o minimalni potrebi velikosti kmetije za preživljanje gospodinjstva. Z ekonomskim razvojem se predstava o minimalni velikosti kmetije, ki je potrebna za normalno življenje, hitro menja in s tem večja minimalna meja potrebne velikosti kmetije za preživljanje gospodinjstev. Ta se slasti hitro večja z uveljavljanjem industrijske tehnologije ter komercializacije, ki je že prilagojena mednarodnim tržnim mehanizmom. To lahko lepo opazujemo v razvitih deželah, kjer se ta menjava predstave o komercialni sposobnosti določene velikosti kmetije izraža s hitrim prehajanjem članov gospodinjstev v na kmetijskih gospodarstvih v nekmečke poklice.

Pri nas že prehajamo v fazo, ko prehajajo odrasli člani z večjih kmetij v nekmetijske poklice. To pomeni, da že prehajamo v fazo poklicnega preseljanja, značilnega za gospodarsko visoko razvite evropske dežele.

V razvoju poklicnega preseljanja ter oblikovanja mešane strukture prebivalstva in mešanih gospodarstev moremo izluščiti za zadnjih 100 let tri osnovne faze in s njimi povezane mešane strukture, od tiste, ki je še danes značilna za azijske in afriške dežele, ki so na začetku industrializacije, do tiste, ki predstavlja že najvišjo fazo in končni razkroj drobnega kmetovanja. Indikator začetne faze, to je prvega odpiranja agrarnih področij je odhajanje članov kmečkih družin na razna sezonska dela (predvsem v gradbeništvu in kmetijstvu).

V drugi fazi razvoja je zaposlitev članov kmečkih gospodinjstev - stalna in navežana na dnevne migracije. V prvih dveh fazah predstavlja zaposlitev člana kmečke družine socialno nujnost, ker so člani, ki so zaposleni izven kmetijstva, nekvalificirani in s nizkimi dohodki. Zaposlitev izven kmetijstva je takim družinam le dodaten vir. Kmetijstvo je v teh fazah še pretežno polikulturno in navežano na ročno delo.

V zaključni fazi pa so že vsi odrasli člani gospodinjstev stalno zaposleni izven doma, zemlja ne predstavlja več osnovnega vira dohodka za preživljanje, temveč je že v večini primerov sredstvo te ali one oblike špekulacije.

Že v predindustrijski dobi je bila posestna struktura v Sloveniji neugodna, večja posest je bila le v alpskih in kraških področjih, kjer se je kmetovanje na nekoliko večjih in kmetijah z več kot 10 ha skupne zemlje (obdelovalne zemlje od 3 do 5ha) dopolnjevalo s gozdarstvom. V subpanonskih in primorskih področjih je prevladovala posest z velikostjo od 1 do 3 ha. Slovenija je bila bliže deželam, ki so se industrializirale že v 19. stoletju, in lukama Trstu in Reki, zaradi česar se je prebivalstvo iz Slovenije v teh področjih že zelo zgodaj sezonsko zaposlovalo. Prebivalstvo iz jugovzhodnih delov Slovenije pa je iskalo

tudi sezonsko zaposlitev v zimskem času in sicer na gozdarskih delih (sekanju, obdelavi in spravljanju lesa) v Slavoniji. Vse razdobje od druge polovice 19. stoletja pa do začetka druge svetovne vojne, si je kmet dopolnjeval zaslužek za preživljanje svoje družine in vzdrževanje svoje kmetije v veliki meri sčasno ali stalno isselitvijo v zahodno Evropo in v preko ocean-ske dežele. Kmečko prebivalstvo subpanonskih področij pa si je v tem razdobju dopolnjevalo vire svojih dohodkov na sezonskih kmečkih delih v sosednji, tedaj pretežno agrarni Hrvatski in Madžarski. V zadnjih letih pred drugo vojno se je obseg sezonskega isseljavanja zaradi stopnjevane mehanizacije poljedelstva skrčil, prav tako pa tudi zaradi bližajoče se vojne sezonsko delo v Evropi. Hkrati z manjšanjem možnosti pridobitve sezonskega dela so se tudi močno omejili tokovi isseljavanja za trajno, agrarna prenaseljenost v Sloveniji pa se je pred začetkom druge svetovne vojne zaradi krčenja možnosti zaposlitve doma in v inozemstvu zelo hitro večala.

Ekonomski razvoj Slovenije so med prvo in drugo svetovno vojno spremljale krize in konjunktore kapitalističnega gospodarstva. Število zaposlenih je iz razdobja v razdobje kolebalo. V konjunktornem letu 1939 je bilo število zaposlenih celo nižje kot leta 1929. Število pri socialnem zavodu za zavarovanje prijavljenih delavcev je znašalo leto 1929 več ko 100.000, leta 1937 okoli 85.000. ¹⁹⁾

Podeželsko prebivalstvo je bilo v sorazmerno velikem številu zaposleno v gozdu, lesni industriji ter gradbeništvu, to je v tistih panogah, ki so bile najbolj podvržene krizam in kolebanju števila zaposlenih, hkrati pa so nudile delavstvu zaradi vpliva klimatskih razmer, razmeroma malo število delovnih dni v letu.

Nasadovanje števila raspoložljivih delovnih mest ter sezonski snajaj velikega števila delovnih mest (slasti tistih, ki so jih zasedali prebivalci podeželja), krčenje možnosti sezonske zaposlitve ali isselitve iz Slovenije, so bile osnovne socialno

19) Ivo Lah: Slovenija v luči statistike, Tehnika in gospodarstvo 1938.

ekonomske značilnosti Slovenije v desetletju pred drugo svetovno vojno.

Večina neagrarnega slovenskega prebivalstva si je skušala vsaj del svojih življenjskih potreb kriti z obdelavo zemlje (vrta ali njive v mestu ali na robu mesta ter njiv ali malih kmetijskih obratov na podeželju). Računajo, da je bilo v celoti ali pretežno eksistenčno odvisno od zemlje več kot 70% ^{2o)} prebivalstva Dravske banovine. Vsa, tudi za obdelavo manj primerena zemlja, je bila obdelana, prevladoval pa je polikulturni sistem kmetijstva za dom ter velika agrarna prenaseljenost, ki je bila značilna tedaj za vso jugovzhodno Evropo. To je bilo tudi razdobje večanja absolutnega števila kmečkih ter delavsko-kmečkih gospodinjstev ter stagnacija z občasnim nazadovanjem števila nekmečkih gospodinjstev. Delavska kmečka gospodinjstva so imela svoje člane zaposlene kot nekvalificirane in na slabo plačanih ter nestalnosti podvrženih delavnih mestih. V nekaterih hribovitih področjih na Kozjanskem, na Pohorju ter na območju Belih vod in tudi drugod pa si je del prebivalstva ustvarjal vires za življenje z najbolj primitivno obliko krčenja gozda in požigalništvom, obliko, ki je v Srednji Evropi zamrla že v preteklem stoletju.

Demogeografska struktura gospodinjstev se od srede 19. stoletja pa do konca druge svetovne vojne ni bistveno menjala. Sestavljena je bila iz mlade, srednje in stare generacije. Poleg ožjih družinskih članov, gospodarja, gospodinje ter njihovih otrok, so jih sestavljale tudi tete, strici ter dekline in hlapci. Leta 1857 je znašalo povprečno število članov gospodinjstev v Sloveniji 4,93, leta 1931 povprečno 4,86 članov, leta 1948 3,78, 1961 3,47, leta 1967 pa 3,26.

Ob koncu druge svetovne vojne je bila pri nas velika agrarna prenaseljenost, pretežna večina prebivalstva Slovenije je odvisna od nizko produktivnega kmetovanja, kmečka gospodinjstva pa od sezonske zaposlitve ter dopolnjevanja eksistenčnega minimuma na delovnih mestih. Leta 1938 je vladala v Sloveniji velika

2o) Hrvoj Maister-Filip Uratnik, Socialni problemi vasi, Ljubljana 1938

brezposelnost, tako da so našli na deželi 22 milijonov 282000 neiskoriščenih dni. To je bilo izredno veliko, saj so našli v istem času pri socialno-savarovanem industrijskem delavstvu le 13 do 14 milijonov delavnih dni.

Faktorji oblikovanja ter značaj mešane kmečke strukture prebivalstva in gospodarstev po drugi svetovni vojni

Po drugi svetovni vojni, zlasti pa v zadnjih letih se je demografska in gospodarska struktura prebivalstva gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi zelo hitro spremenila. Spreminjanje je zajelo prav vso Slovenijo, ravninska, prometno dobro povezana kot hribovska, prometno odročna področja. Ravninska, prometno dobro povezana področja so spremenila demografsko in kmetijsko gospodarsko strukturo, hribovska pa le demografsko.

V prvi fazi je bil eden od glavnih faktorjev spreminjanja strukture gospodinjstev hitra in teritorialno dekoncentrirana, več ali manj ekstenzivna industrija. Ekstenzivna industrija je v svoji začetni fazi, ko je bila še v izgradnji, odtegnila s vasi pretežno nekvalificirano delovno silo dekel, hlapcev, stricev in tet ter gospodarje malih gospodarstev in člane kmečkih gospodinjstev, ki niso bili predvideni za gospodarje. Hlapci, dekle, strici, tete ter večina odraslih članov kmečkih gospodinjstev se je odselila s kmetij v mesta ali bliže njim in si tam ustvarila svoje nekmečko gospodinjstvo. Gospodarji malih kmetij in deloma odrasli člani kmečkih gospodinjstev pa se po zaposlitvi v nekmečkem poklicu niso odselili, temveč so poleg dela izven doma, v neagrarnem poklicu pomagali tudi pri kmečkih delih. Z nadaljnjim razvojem industrije, ki je bila povezana s razvojem negospodarskih terciarnih dejavnosti, se je odseljevanje s vasi proti mestu nadaljevalo, hkrati s tem pa tudi odtegotvanje delovne sile kmetijskih gospodinjstev, ki je ostajala na vasi in dnevno potovala na delo v mesto in obratno.

Proces poklicne preslojitve je pričel zajemati tudi člane kmetijskih gospodinjstev srednje velikih kmetij z gospodarji vred. Nekatera opazovanja in drobne analize tega pojava so pokazale, da se se v nekmečke poklice zelo zgodaj po drugi svetovni vojni vključili poleg odraslih članov tudi sami gospodarji večjih kmetij (n.pr. Gorenjska). V najnovejšem razdobju se poklicno preslojevanje v Sloveniji zelo hitro stopnjuje. Kmetije prevzemajo že za agrarne poklice izšolani, kvalificirani ali visoko kvalificirani člani gospodinjstev, ki bodo zaposleni v kmetijstvu. V urbaniziranih in gospodarsko razvitih področjih pa se vključujejo v nekmečke poklice tudi ženski člani gospodinjstev, v nekaterih predelih pa tudi žene že izven kmetijstva zaposlenih gospodarjev kmetij. Mladi, že kvalificirani člani gospodinjstev, ne vidijo v kmetovanju tistih možnosti za doseganje svojega življenjskega standarda, ki ga pri manjšem trudu in s manjšim rizikom dosega izven kmetijstva zaposleno prebivalstvo. Vedno bolj postaja jasno, da je vlaganje sredstev v mehanizacijo za malo kmetije z razdrobljenim in razmetanim zemljiščem nesmiselno. Ker obvezni maksimum dovoljuje največ 10 ha obdelovalne zemlje, kmetij ne morejo širiti do take mere, da bi ustrezale racionalni izrabi sodobne mehanizacije. Zato mladi gospodar, lastnik zemlje, ne vidi svoje življenjske perspektive v kmetijstvu. Zemlja postaja v razliko od preteklosti, ko je bila vsem kmetom pa tudi velikemu delu nekmečkih gospodinjstev osnovna eksistenca za preživljanje gospodinjstev, le dodatni vir dohodka pa tudi osnova za različne oblike spekulacij. Bolj razgledani, že šolani in kvalificirani lastniki kmetij ter njihovi družinski člani se tudi izmikajo zaposlitvi v slabše donosni industriji, ki pogosto podobno kot kmetijstvo sahteva tudi fizične napore. Preslojen, že izobražen ter različno kvalificiran lastnik kmetije se poklicno vse bolj preusmerja v turizem ali gostinstvo ter proizvodno in donosno avtomehanično uslužnostno obrt in transport.

Poklicno preslojevanje članov kmečkih gospodinjstev v nekmečke poklice je povezano tudi s hitrim večanjem sezonskega zaposlovanja v inozemstvu. To pa niso, kot v preteklosti, nekvalificirani in nešolani kmetje, ki so nekoč iskali dodatni dohodek na nekvalificiranem, slabo plačanem delovnem mestu v inozemstvu,

temveč v veliki meri še za ta ali oni poklic kvalificirani delavci, pa tudi delavci z opravljeno osemletko. Delavci iz Slovenije sasedajo v inozemstvu boljše kvalificirana ali bolje plačana delovna mesta kvalificiranih ali vsaj priučenih delavcev. Del teh delavcev se stalno vrača domov in ponovno z doma odhaja na sezonsko delo v inozemstvo, kot na primer Prekmurci, del pa se zaposluje v inozemstvu za določeno dobo. Motivi za zaposlitev naših sezonskih delavcev v inozemstvu so zelo različni. Posebno grupe predstavljajo tisti, ki imajo sicer osnovo za preživljanje doma, pa odhajajo na delo zaradi možnosti hitrega zaslužka, ki naj jim pospeši hitro rešitev osnovnih problemov sodobnega življenjskega standarda (nakup stanovanja, avtomobila, gradnja hiše in podobno). Nekateri odhajajo v inozemstvo za dosego kvalifikacije, del v Belji po nakupu strojev za ustanavljanje obrti, del za nakup kmetijskih strojev. Med temi je posebna grupa gospodarjev ali članov kmetijskih gospodarstev, ki odhajajo v inozemstvo zato, da si pridobe znanje, sredstva za opremo novega obrata, ki že ima svoje osnove v kmečkem domu, stanovanjski hiši, gospodarskem poslopju ter dvorišču (stanovanje, garaža, skladišče, parkirni prostor). Z malimi sredstvi predelano gospodarsko poslopje ter ugodno veliko dvorišče predstavljata skupno s prometno dostopnostjo osnovo za dobro obračanje v inozemstvu zasluženega kapitala. Ker je potrošnik takega obrtnika večinoma že motoriziran, tudi oddaljenost takega obrata od mesta ni več bistveno vprašanje, kot je bilo to pred motorizacijo. Podobno velja tudi za obrate turističnega značaja. Na širokem podeželju, zlasti na območju urbaniziranih pokrajin, je posebno razširjen pojav nastajanje avtoprometnih podjetij ter avtomehaničnih delavnic.

Spoznanja o faktorjih, ki vplivajo na oblikovanje polkmeške strukture, so rezultat številnih zelo podrobnih raziskav v različnih področjih Slovenije in v posameznih naseljih. Opravili so jih znanjci in stalni sodelavci Inštituta za geografijo v Ljubljani, v Halozah, v Slovenskih Goricah, Pomurju, Karavankah, Dravskem polju, v okolici Celja, Bistriški ravnini, na Gorenjskem v okolici Bleda in v Bohinju ter na Notranjskem in Primorskem. Gradivo je v arhivu Inštituta za geografijo universe v Ljubljani.

S t r u k t u r a g o s p o d i n j s t e v l e t a 1961 i n l e t a 1966 t e r g i b a n j e t e r t e r i t o r i a l n o s p r e m i n j a n j e s t r u k t u r e g o s p o d i n j s t e v m e d l e t i 1961 i n 1966 p o o b č i n a h .

V Sloveniji je med leti 1961 in 1966 naraslo skupno število gospodinjstev za 9% od 456.030 na 498.482, število kmečkih gospodinjstev je nazadovale za 8,7% od 92.266 na 84.245, število nekmečkih je napredovale za 25 %, od 276.190 na 347.703, mešanih pa je nazadovale za 23,9% od 87.664 na 66.524. Proces spreminjanja strukture gospodinjstev se od področja do področja močno razlikuje.

Proces oblikovanja mešane delavsko kmečke strukture gospodinjstev in nastajanje polkmečkih obratov spremlja med leti 1961-1968 preoblikovanje kmečkih v polkmečka, polkmečkih v nekmečka s gospodinjstva ter rast nekmečkih gospodinjstev. Proces razkroja drobne kmetijske strukture med leti 1961 - 1966 pomeni v demogeografskem pogledu že zaključno fazo.

Proces poklicne preselitve je po občinah različen, vendar pa moremo razlikovati v glavnem tri skupine:

Skupino z močnim in nadpovprečnim porastom gospodinjstev med leti 1961 in 1966, skupino z zmerno rastjo ter skupine s stagnacijo ali neznatnim nazadovanjem števila gospodinjstev.

Občine z nadpovprečno rastjo števila gospodinjstev so večinoma v sklenjenem in urbaniziranem teritoriju, takozvanem slovenskem koridorju (Ljubljanski kotlini, Zasavju, Celju, Velenju, Slovenj Gradcu, Ravnah, Radljah in Mariboru), izven tega sklenjenega pasu pa še v Kopru, Izoli, Piranu ter Novi Gorici. V teh občinah pa je tudi število kmečkih in mešanih delavsko kmečkih gospodinjstev nadpovprečno nazadovale, medtem ko je nadpovprečno napredovale število nekmečkih gospodinjstev. Število gospodinjstev pa nazaduje v dveh, po gospodarski strukturi zelo

različnih tipih občin. V pretežno agrarnih subpanonskih s slabšo razvito industrijo, to je Lendavi, Šmarju pri Jelšah, Ptaju, Lenartu, Ormožu in Črnomlju, kjer se počasi spreminjajo kmečka v polkmečka in polkmečka v nekmečka gospodinjstva, ter industrijskih občinah v notranjosti in na Primorskem (Jesenice, Cerknica, Kočevje, Litija, Tolmin, Tržiš in Zagorje), kjer je preslojevanje in nazadovanje kmečkih in polkmečkih gospodinjstev skoraj tako intenzivno kot v občinah gospodarsko najbolj razvitega koridorja Slovenije.

V ostalih občinah, ki imajo večinoma po en srednje velik industrijski center z več kot tisoč industrijskimi delovnimi mesti in agrarnim zaledjem kot n.pr. Murska Sobota, Grosuplje, Zalec, Ajdovščina, Postojna, Ilirska Bistrica, Logatec, Slovenske Konjice, Laško, Slovenska Bistrica, Trebnje in Novo mesto, pa se kažejo tendence smerne rasti števila gospodinjstev ter sorazmerno močno preslajanje.

V vsej Sloveniji se je v razdobju 1961-1966 razmerje med številom kmečkih, mešanih in nekmečkih gospodinjstev bistveno spremenilo. Delež kmečkih gospodinjstev se je zmanjšal od 20,2% v letu 1961 na 16,1% v letu 1966, delež mešanih od 16,9 na 13,3, delež nekmečkih gospodinjstev pa se je povečal od 60,6 na 69,8%. Med leti 1961 in 1966 se je v vseh občinah povečal delež nekmečkih gospodinjstev, kar na svoj način karakterizira tendence in nadaljnjo prostorsko diferenciacijo občin in področij Slovenije po dinamiki in doseženi stopnji urbanizacije.

V starih industrijskih jedrih gospodarsko najbolj razvitega področja Slovenije z večjo koncentracijo neagrarnih delovnih mest ter slabim agrarnim zaledjem (Jesenicah, Ljubljani, Trbovljah in Tržišču) je bil delež nekmečkih gospodinjstev leta 1966 že nad 90%, v občinah Celje, Izola, Kranj, Maribor, Piran, Radovljica, Velenje, Vrhnika ter Zagorje pa med 80 in 90%, v občinah Domžale, Karnik, Kočevje, Koper, Postojna in Škofja Loka je znašal 70-80%, od 40 do 70% nekmečkih gospodinjstev pa imajo v tem letu večinoma občine s srednje velikimi industrijskimi centri in agrarnim zaledjem, kjer je rast gospodinjstev

zmernejša, preslojitev pa intenzivnejša: Ajdovščina, Cerknica, Dravograd, Idrija, Ilirska Bistrica, Krško, Laško, Ljubljana, Logatec, Mozirje, Nova Gorica, Novo mesto, Radlje, Ribnica, Sežana, Slovenska Bistrica, Slovenske Konjice, Tolmin, Žalec, Gornja Radgona, Grosuplje, Ljutomer, Sevnica, Šentjur in Trebnje. Manj kot 30% nekmečkih gospodinjstev pa imajo agrarne občine na subpanonskem delu Slovenije: Lenart, Lendava, Ormož in Šmarje pri Jelšah.

Razmerje med deležem zemlje zasebnih kmetov in družbenega sektorja leta 1961 in 1966.

Sporedno z močnim poklicnim preslajanjem sledimo tudi socializaciji zemlje. Socializacija zemlje ni v zakoniti zvezi s poklicnim preslojitvenim procesom, spreminjanjem poklica kmeta, zato prehaja v urbaniziranih področjih s preslojitvijo kmečkega prebivalstva zemlja v roke nekmeta-delavca, katerega ne predstavlja več osnovnega vira preživljanja, na drugi strani pa se v agrarno dobro naseljenih subpanonskih področjih širijo arondirani kompleksi podružabljene zemlje.

Med leti 1961 - 1966 so se v Sloveniji površine zasebnih kmetov zmanjšale za 79.654 ha, letno pa povprečno za 13,276 ha.

Obseg zasebne zemlje se zmanjšuje po vseh zemljiških kategorijah, vendar v največji meri na njivskem svetu. Leta 1961 je pripadalo zasebnim kmetom 93,9% njivskega sveta ali 277.607 ha, družbenemu sektorju pa 6,1% ali 18.083 ha, leta 1966 pa se je delež njivskega sveta zasebnih kmetov znižal na 90,5% ali na 257.275 ha, družbenega sektorja pa povečal na 9,5% ali na 26.839 ha.

Od leta 1961 do 1966 se je znižal obseg zasebnih njiv za 8%, delež njiv družbenega sektorja pa je narastel za 48,4%. Značilen je tudi proces nazadovanja celotne površine njiv med leti 1961 in 1966, v tem času se je površina njiv skrčila za 3,9%. Delež

njiv zasebnikov se je skrčil za 2,2%, družbenega sektorja pa se je povečal za 1,8%. Leta 1961 je znašal delež zasebnega gozda 63,3%, leta 1966 pa 61,5%, delež gozda v družbenem sektorju pa leta 1961 36,7%, leta 1966 pa 38,5%.

Podobnim tendencam širjenja družbenega sektorja na račun zasebnega sledimo tudi pri obdelovalnih površinah, očitno pa je v Sloveniji nazedovanje njivskega sveta ter širjenje travnega in gozdnega. Zasebni sektor zgublja zemljo na račun širjenja travnika ter večjih tendenc po širjenju socialističnega sektorja na njivskem svetu.

Slabo usklajevanje in nenačrtnost v socializaciji zemlje s prehajanjem zemlje v roke nekmetov, ki je posledica poklicne preselitve kmetov, lahko najbolj ugotovimo s pregledom deleža zemlje družbenega sektorja po občinah.

Leta 1961 so imele manj kot 15% podružabljene zemlje bolj agrarne občine subpanonskega pasu (Murska Sobota, Ljutomer, Lenart, Trebnje, Sevnica, Krško, Metlika) pa tudi gospodarsko razvite občine Ljubljana-Moste-Polje, Ljubljana-Bežigrad in Celje, dalje primorske občine Piran in Izola ter industrijske občine s posameznimi industrijskimi središči (Žalec in Grosuplje).

Delež podružabljene zemlje pa je največji in presega 38% v alpskih občinah (Jesenice in Tolmin), kjer je po vojni prešlo v splošno družbeno premoženje obsežno srensko pastirsko-pašniško področje z gozdnimi kompleksi veleposestnikov, dalje v občini Ravne na Koroškem, kjer se je zemlja družbene lastnine povečala na račun tuje gozdne veleposesti, ¹⁰/₇ občini Kočevje, kjer se je povečala na račun izseljenih Nemcev. Vse ostale, gospodarsko različno razvite občine pa imajo od skupne zemlje po 15 do 38% socializiranega sveta.

Med leti 1961-1966 se je obseg podružabljene zemlje v večini občin povečal. To povečanje pa je od občine do občine različen.

V gospodarsko razvitih alpskih občinah Jesenicah in Kamniku ter v primorski občini Kopru in gospodarsko slabše razvitih občinah Ilirski Bistrici ter Sevnici je obseg zemlje v lasti družbenega sektorja v nazadovanju.

Zmerno - do 15% se je povečal obseg podružabljene zemlje v večini gospodarsko slabše razvitih občin v notranjosti Slovenije (Dravograd, Slovenska Bistrica, Slovenske Konjice, Radlje ob Dravi, Ormož, Mozirje, Šentjur pri Celju, Laško, Litija, Sevnica, Kočevje, Novo mesto, Postojna in Tolmin). Med njimi pa so tudi gospodarsko razvite občine z gospodarsko močno preslojenim gospodarstvom (Celje, Ravne na Koroškem in Slovenj Gradec).

Med občinami, ki so nadpovprečno povečale obseg podružabljene zemlje (več kot 15%), so večinoma industrijske občine z močno koncentracijo nekmečkega prebivalstva (Ljubljana-Šiška, Ljubljana-Vič-Rudnik, Ljubljana-Moste-Polje, Ljubljana Center, Jesenice, Kranj, Krško, Domžale, Tržič, Trbovlje, Zagorje, Vrhnika, Grosuplje, Hrastnik, Žalec in Velenje). Poleg teh pa tudi občine z osamljenimi jedri zaposlitve (Logatec, Cerknica, Ajdovščina, Nova Gorica, Idrija, Izola, Šentjur pri Celju, Radlje ob Dravi) ter vrsta subpanonskih, pretežno agrarnih občin, (Murska Sobota, Ljutomer, Gornja Radgona, Lenart, Šmarje pri Jelšah, Krško, Metlika in Črnomelj).

Zaradi zmernega širjenja zemlje družbenega sektorja se delež podružabljne zemlje med leti 1961-1966 ni bistveno spremenil.

Leta 1966 ne dosegajo niti 15% zemlje socialističnega sektorja občine Murska Sobota, Krško, Brežice, Metlika, Celje, Grosuplje, Šentjur pri Celju in Koper. V večini občin dosega delež zemlje družbenega sektorja podobno kot l. 1961 od 15 do 30% od skupne

površine zemlje, več kot 38% pa kot že omenjeno v alpskih občinah (Jesenice, Tržič in Tolmin) ter Ravne na Koroškem pa še Ljubljana Center in Kočevje.

Analiza razvoja procesa podružabljanja zemlje sloni na zelo grobem pregledu preglednih podatkov in lahko služi tako le za zelo grobo osvetlitev odnošaja poklicnega preseljanja prebivalstva Slovenije do zemlje. Za analizo, ki bi nam nudila podrobnejšo predstavbo in bi lahko služila nadaljnjemu, načrtnejšemu usmerjanju gospodarjenja z zemljo, bo potrebno gradivo o zemljiških kategorijah po sektorju lastništva močno dopolniti. Zlasti bo potrebno izdelati podroben pregled in klasifikacijo površin glede na njihovo potencialno možnost izrabe v pogojih komercializiranega kmetijstva, ločiti gozd od kmetijskih površin, pri travnem svetu pa preve travnike od letnih pašnikov. To so vprašanja, ki se z masovnim prehajanjem zasebnih lastnikov zemlje v druge poklice, vse bolj odpirajo.

Gospodarska struktura gospodinjstev s kmetijskimi gospodarstvi leta 1961 in 1966 ter gibanje med leti 1961 in 1966.

Prav gotovo je analiza trenda gospodarske strukture gospodinjstev s kmetijskimi gospodarstvi lahko povezana s trendi spreminjanja in rasti deleža zemlje različnih tipov gospodinjstev in predstavlja eno od temeljnih osnov za ekonomsko pogojeno usmerjanje načina izrabe zemlje, zlasti pa za oblikovanje socialističnega sektorja.

Za podrobno analizo, ki bi lahko služila takim namenom, imamo zelo pomanjkljive podatke. Kmetijski popisi pa tudi ocene niso vselej časovno usklajeni s popisi prebivalstva ali ocenami

števila prebivalstva. Za število kmetijskih gospodarstev razpolagamo s podatki kmetijskega popisa iz leta 1960, za število gospodinjestev po tipih (kmečka, mešana, nekmečke) pa imamo podatke popisa prebivalstva iz leta 1961 in oceno iz leta 1966. Za obseg zemlje zasebnega kmetijskega sektorja pa razpolagamo le s podatki o deležu skupnih površin in po zemljiških kategorijah. Manjka pa nam temeljni podatek, ki bi nam pokazal delež in obseg zasebne zemlje, pripadajoče posameznemu tipu gospodinjestev v letih 1961 in 1966 ter trend spreminjanj obsega zemlje po posameznih tipih gospodinjestev v občinah Slovenije. Ker nimamo usklajenega in permanentnega spremljanja menjave strukture gospodinjestev po kmetijskih gospodarstvih skupno z njihovim zemljiščem in tekočega registriranja menjave načina izkoriščanja zemlje, se moramo prilagoditi obstoječim podatkom. (Po predvidevanju statistične službe popolnejših podatkov ne bo mogoče nuditi vsaj še nekaj let). Naša analiza bo prav gotovo glede absolutnih števil, zlasti za obseg zemlje po tipih gospodinjestev, le približna, pokazala pa bo na tendence in trende najnovejšega poklicnega preslojevanja in s tem v zvezi tudi na vedno hitrejšo prehajanje zemlje v roke polkmeta in nekmeta. Rezultati analize nam bodo odprli probleme perspektivnega razvoja in pokazali potrebo po bolj načrtno zasnovanem usmerjanju gospodarjenja z zemljo.

Podatke za število kmetijskih gospodarstev smo koristili le iz kmetijskega popisa leta 1960, zato moramo uporabiti ne glede na kasnejše spremembe za vse analize strukture ter razvoja gospodarske strukture ^{gospodinjestev} med leti 1961 in 1966, žal le te, edino razpoložljive podatke. Število kmetijskih gospodarstev se po letu 1961 ni bistveno spremenilo, saj večina tistih gospodarstev, ki del svoje zemlje odda agrokombinatu, en del še vedno obdrži za svoje, sicer omejeno kmetovanje (podatki in informacije z Bistriške ravnine, Ptujkega polja, Sebebores v Prekmurju in drugod). Zaradi krčenja obsega zemlje zasebnega kmeta na račun širjenja arondiranih kompleksov zemlje se je proces poklicnega preslojevanja članov kmečkih gospodinjestev v

druge poklice le pospešil.

V naši analizi obsega zasebne zemlje po občinah smo se za stanje leta 1961 naslonili na oceno Zavoda za statistiko iz leta 1961. Podatke o skupnem številu gospodinjestev ter številu čistih kmečkih, mešanih delavsko kmečkih in nekmečkih smo črpali za leto 1961 iz gradiva uradnega popisa prebivalstva iz tega leta, za leto 1966 pa smo se naslonili na oceno z Zavoda za statistiko SRS.

Razlika med skupnim številom kmečkih in mešanih delavsko kmečkih gospodinjestev, ki so jih našteali pri popisu prebivalstva 1961 in ocenili leta 1966, ter med številom kmetijskih gospodarstev ob kmetijskem popisu leta 1960 pa pomeni za leti 1961 in 1966 število nekmečkih gospodinjestev s kmetijskimi gospodarstvi.

Skupno površino zasebne zemlje po občinah za leto 1961 in 1966 smo delili s številom gospodarstev odnosno s številom gospodinjestev s kmetijskimi gospodarstvi ter na ta način dobili povprečno velikost zasebnih kmetij za leto 1961 in 1966. Ta povpreček pa smo pomnožili za obe razdobji s števili posameznih tipov gospodinjestev (kmečkimi, mešanimi in nekmečkimi) ter s tem izračunali obseg zemlje vsakega izmed treh tipov gospodinjestev v letu 1961 in 1966. Čeprav so na ta način preračunani podatki o obsegu zemlje, ki je pripadala posameznim tipom gospodinjestev, le približni, nam pa vendarle vsaj nakažejo tendence spreminjanja razmerja med obsegom zemlje čistega kmeta in polkmeta za celotno Slovenijo in posamezne občine.

Struktura gospodinjestev s kmetijskimi gospodarstvi

Struktura gospodinjestev s kmetijskimi gospodarstvi je poleg deleža zemlje, ki pripada posameznim tipom gospodinjestev, indikator razkroja stare klasične agrarne, drobno posestne struk-

ture. V naši klasifikaciji uvrščamo med kmečka gospodarstva tista, ki imajo vse člane gospodinjestev zaposlene v kmetijstvu in jim predstavlja zaslužek iz kmetijstva pretežni del dohodka.

Mešana, delavsko-kmečka gospodarstva pa so tista, ki imajo člane gospodinjestev deloma ali pa v celoti zaposlene izven kmetijstva, zaslužek izven kmetijstva pa presega dohodke iz kmetijstva.

Leta 1961 je živel v okviru 195.182 kmetijskih gospodarstev le 92.266 ali 47,3% čistih kmečkih gospodinjestev, 87.464 mešanih delavsko-kmečkih ali 44,8% ter 15.352 ali 7,9% nekmečkih gospodinjestev. Do leta 1966 se je število kmečkih gospodinjestev znižalo za 8,7% (na 84.245), mešanih pa za 23,9% (na 66.524), število nekmečkih gospodinjestev pa se je povečalo za 189,3% (na 44.413) gospodinjestev. To pomeni, da je bilo od skupnega števila kmečkih gospodarstev mešanega tipa^{x)} še leta 1961 več kot polovica, leta 1966 pa se je ta delež še povečal in sicer na 56,8%. (Glej tabelo D)

Struktura kmečkih gospodarstev je seveda od občine do občine in od področja do področja različna.

Od industrijsko visoko razvitih občin, imajo leta 1961 več kot 75% mešanih gospodarstev od skupnega števila kmetijskih gospodarstev občine: Jesenice, Radovljica, Tržič, Vrhnika, Ljubljana-Moste-Polje, Ljubljana-Šiška, Ljubljana-Center ter Hrastnik in Trbovlje; občine Kranj, Domžale, Kamnik, Škofja Loka, Zagorje ob Savi, Laško, Celje, Velenje, Maribor ter gospodarsko manj razvite občine s slabšimi pogoji za kmetijstvo, kot so: Izola, Kočevje, Logatec, Ribnica in Sežana pa od 25 do 40% mešanih gospodarstev. Nad povprečno visoko število mešanih kmetijskih gospodarstev so imele tedaj občine z manj pomembnimi zaposlit-

x) Mešan tip kmetijskega gospodarstva je tisti, ki ima enega ali vse odrasle člane gospodinjestev zaposlene izven kmetijstva. To se pravi vsa tista gospodarstva, ki imajo mešana ali nekmečka gospodinjestva.

venimi centri in obsežnejšimi agrarnimi zemljišči. Od 40 do 50% so imele občine Žalec, Slovenske Konjice, Ravne na Koroškem, Grosuplje, Litija, Mozirje, Nova Gorica, Novo mesto, Postojna in Ilirska Bistrica; manj kot polovica mešanih kmetijskih gospodarstev pa so našli v večini občin subpanonskega pasu: Murski Soboti, Lendavi, Ljutomeru, Ormožu, Ptuju, Šmarju pri Jelšah, Šentjurju pri Celju, Brežicah, Črnomlju in Metliki, izven tega pasu pa še v občinah: Kopru, Idriji in Dravogradu, v Slovenskih goricah pa so našli v občinah: Gornja Radgona in Lenart manj kot 30% mešanih kmetijskih gospodarstev.

Ker zaznamujemo med leti 1961 in 1966 večji premik od polkmečke ali mešane strukture gospodinjstev k nekmečkim gospodinjstvom s kmetijskimi gospodarstvi, se delež kmečkih gospodarstev s čistimi kmečkimi gospodinjstvi še daleč ni tako menjal, kot se je menjalo razmerje med gospodinjstvi, ki imajo del ali pa vse člane zaposlene izven kmetijstva. Leta 1961 je imelo manj kot 10% gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi 33 občin od skupno 62 v SRS, 22 občin je imelo 10-25% gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi, 6 občin je imelo od 25-50%, 1 pa nad 50% gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi.

Do leta 1966 se je število gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi močno povečalo. To povečanje je posledica hitrega širjenja nekmečkih gospodinjstev na srednje velikih ter večjih kmetijah. Deset občin je imelo v letu 1966 do 10% kmetijskih gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi, od 10 do 25% 16 občin, od 25 do 50% 27 občin, več kot 50% gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi pa še 9 občin.

Še leta 1961 je imelo 54 občin v Sloveniji do 25% kmetijskih gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi in le 8 takih, ki so imele več kot četrtino kmetijskih gospodarstev zasedenih z nekmečkimi gospodinjstvi. Leta 1966 pa je imelo manj kot četrtino gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi le še 26 občin,

36 občin pa je že imelo več kot četrtino kmečkih gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi, od teh pa 9 celo že več kot polovico kmetijskih gospodarstev, zasedenih z nekmečkimi gospodinjstvi.

Ta premik poklicne strukture članov gospodinjstev na kmečkih gospodarstvih spremlja tudi staranje v kmetijstvu zaposlenih članov gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi.

Z analizo starostne strukture, zlasti z ugotavljanjem aktivnega, v kmetijstvu zaposlenega prebivalstva, starejšega od 55 let bi se podoba gospodarske in demografske strukture kmečkih gospodinjstev pokazala še bolj v neugodni luči.

Leta 1966 imajo več kot polovico nekmečkih gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi stare in industrijske ali rudarske občine, ki imajo tudi slabe prirodne pogoje za kmetijstvo: Jesenice, Tržič, Vrhnika, Trbovlje in Velenje ter mestne občine Ljubljana-Mostopolje, Ljubljana-Šiška in Maribor-Tabor.

Več kot četrtino in manj kot polovico nekmečkih gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi pa imajo preostale občine gospodarsko višje razvitega koridorja Slovenije: Radovljica, Škofja Loka, Kamnik, Domžale, Ljubljana-Center, Ljubljana-Bežigrad, Ljubljana-Vič-Rudnik, Litija, Zagorje, Laško, Celje, Žalec, Slovenj Gradec, Ravne na Koroškem, Maribor-Tezno in Maribor-Center ter kraške občine z manj industrije, toda slabimi pogoji za kmetijstvo: Kočevje, Ribnica, Cerknica, Logatec, Postojna, Ilirska Bistrica, Ajdovščina, Nova Gorica, Izola in Piren pa še agrarni občini Gornja Radgona in Ptuj, kjer je podružabljanje zemlje v razdobju 1961-1966 zavzelo največji obseg.

Manj kot četrtino kmetijskih gospodarstev, zasedenih z nekmečkimi gospodinjstvi, imajo večinoma pretežno agrarne občine subpenonskega obrobja Slovenije in občine v hriboviti notranjosti, kjer se je skromna industrija neselila šele po drugi svetovni vojni. Od 10 do 25% nekmečkih gospodinjstev na kmečkih gospodarstvih

štejejo občine Sevnica, Brežice, Črnomelj, Novo mesto, Trebnje, Grosuplje, Radlje ob Dravi, Slovenska Bistrica, Slovenske Konjice, Šentjur pri Celju ter Sežana na Krasu. Do 10% pa imajo občine z manj razvito industrijo: Lendava, Murska Sobota, Ljutomer, Ormož, Lenart, Šmarje pri Jelšah ter hribovska občine: Dravograd, Tolmin in Idrija.

Sporedno s poklicnim preseljanjem je med leti 1961 in 1966 odtekal s kmetij tudi ves prirodni prirastek odraslega prebivalstva, kar pomeni skupno s poklicnim preseljanjem aktivnega kmečkega prebivalstva spreminjanje poklica lastnika zemlje ter prehajanje zemlje v roke polkmeta ali nekmeta.

Po drugi svetovni vojni - do 1.1961 je bil močnejši proces preseljanja iz kmečkih v polkmečka gospodinjstva, v zadnjem času pa je v večini področij Slovenije preseljitev iz mešanih v nekmečke družine že močnejša od preseljitve iz kmečkih v mešane.

Statističnih podatkov za pripadnost zemlje po tipih gospodinjstev žal nimamo. Preseljitveni proces pa posega prav v novejši dobi v vse velikostne skupine kmetijskih obratov, nekatere kmetije so neposeljene, večje število kmetij nima aktivnega člana gospodinjstva, veliko število pa jih ima le ostarele aktivne člane, zato menim, da delež zemlje po tipih gospodinjstev v veliki večini občin odgovarja deležem števila posameznih tipov gospodinjstev. *)

Obseg zasebne zemlje se je med leti 1961 in 1966 zmanjšal na račun socializacije za 84,499 ha ali od 1481.017 ha na 1 396.518 ha. (Tabela C)

Leta 1961 je bilo v posesti kmečkih gospodinjstev 683.691 ha zemlje, leta 1966 pa 604.037 ha, v posesti mešanih gospodinjstev je bilo 1.1961 648.108 ha, leta 1966 pa 476.977 ha, v rokah nekmečkih gospodinjstev pa 1.1961 114.499, ha, leta 1966 pa 318 441 ha.

*) Vl.Klemenčič: Regionalni procesi in kmetijstvo Slovenije. Teorija in praksa II/1965, št.4, str.604-614.

Manjšanje obsega zasebne zemlje mešanih in čistih kmečkih gospodinjstev ter večanje obsega in deleža zemlje nekmečkih gospodinjstev sta znaka hitre deagrarizacije slovenskega podeželja.

Geografski pregled lastnikov zemlje po strukturi gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi nam pokaže ekonomsko socialno diferenciacijo Slovenije in odpira podobo novo nastalih problemov, problemov od zemlje gospodarsko in socialno vedno manj odvisnega lastnika. Te probleme bo treba v neposredni bodočnosti reševati z načrtnejšim usmerjanjem regionalnega razvoja.

Gorenjska z občinami Jesenice, Radovljica, Tržič, Kranj, Kamnik, Domžale, Ljubljana-Bežigrad, Ljubljana-Center, Ljubljana-Mostopolje in Ljubljana-Šiška predstavlja sklenjeni teritorij občin, kjer je preseljitveni proces dosegel že tako stopnjo, da je več kot 70% kmetijskih gospodarstev zasedenih z mešanimi delavsko-kmečkimi in nekmečkimi gospodinjstvi, zasebne zemlje pa je v rokah gospodarstev s kmečkimi gospodinjstvi manj kot 30%.

Podobno strukturo gospodinjstev s podobnim deležem zemlje, pripadajoče posameznim tipom gospodinjstev, imajo izven sklenjenega, urbaniziranega ozemlja Gorenjske še občine: Ajdovščina, Vrhnika, Celje, Velenje in Maribor-Tabor.

V poklicni preseljitvi kmetov pa očitno zastaja sklenjeni pas občin subparonskega področja: Murska Sobota, Lendava, Gornja Radgona, Ljutomer, Ormož, Maribor-Center, Lenart, Ptuj, Slovenska Bistrica, Šmarje pri Jelšah, Črnomelj ter hribovke občine v notranjosti Slovenije: Trebnje in Dravograd. V teh občinah je skupno število mešanih delavsko-kmečkih in nekmečkih gospodinjstev večinoma nižje od polovice, zasebne zemlje pa je v rokah čistih kmečkih gospodinjstev več kot polovico.

Ostalo obsežno sklenjeno področje Primorske, Notranjske, Dolenjske, (Nove Gorice, Idrija, Škofja Loka, Sežana, Ilirska Bistrica, Cerknica, Ribnica in Kočevje), Zasavja (Litija, Sevnica, Zagorje, Laško), Kozjanskega (Šentjur pri Celju), Sevinjske doline (Žalec

in Mozirje), Mežiške doline in Podravja (Slovenj Gradec, Radlje ob Dravi) pa predstavlja v preslojitvenem procesu prehodno področje med Gorenjsko in subpanonskim področjem, 50-70% kmetijskih gospodarstev je v rokah polkmečkih in nekmečkih gospodinjstev, v rokah čistih kmečkih gospodinjstev pa je še od 30-50% zasebne zemlje.

Regionalni pregled strukture gospodinjstev s kmetijskimi gospodarstvi v Sloveniji

Dinamika preslojitvenega procesa je prostorsko ozko povezana s selitvami, novo koncentracijo prebivalstva ter oblikovanjem novega tipa lastnika zasebne zemlje. Tipov gospodinjstev, ki se med seboj razlikujejo po ekonomski odvisnosti od zemlje ter po njihovem učinku na transformacijo prostora poznamo več.

Po strukturi gospodinjstev - lastnikov zemlje in glede na njihov učinek v gospodarjenju z zemljo in oblikovanju prostora, moremo Slovenijo razdeliti v tri osnovne tipe področij, regij ali pasov. To je tudi delitev, ki nam more biti osnova pri naporih za bolj usmerjen razvoj gospodarskega prešlajanja kmečkega prebivalstva, urejanje zemljiško lastniške strukture, urejanje posestne strukture in izkoriščenje zemlje (Glej karto!).

Prvi tip najintenzivnejše preslojitve so področja, regioni ali pasovi, kjer je delež čistih kmečkih gospodinjstev nižji od 20%. To so področja koncentracije prebivalstva, velike rasti prebivalstva in nekmečkih gospodinjstev na račun rasti prirodnega prirastka domačega nekmečkega in kmečkega prebivalstva, poklicno preslojenega kmečkega prebivalstva ter doseljevanja prebivalstva. Zasebna zemlje je pretežno v rokah nekmečkega prebivalstva ali mešanih delavsko kmečkih gospodinjstev. Lastniki zemlje pripadajo najrazličnejšim poklicem gospodarskih in negospodarskih dejavnosti. Ekonomska odvisnost lastnika zemlje od zemlje je zelo različna.

Le manjšemu delu prebivalstva predstavlja zemlja eksistenčni vir za preživljanje, zato je tudi intenzivnost izkoriščanja zemlje zelo različna. Zlasti se kažejo razlike v načinu izkoriščanja stanovanjskih in gospodarskih poslopij, dinamiki zunanjih in notranjih adaptacij, preprodaji zemlje in poslopij, divji zazidavi zemlje in drugih oblikah špekulacij.

Ta oblika preslojitvenega procesa z vsemi posledicami v načinu gospodarjenja s prostorom ter preoblikovanja zunaje podobe je vezana na sklenjena, urbanizirana področja Slovenije ter manjša mesta z njihovo okolico. Najobsežnejši in sklenjeni prostor zavzema na območju Ljubljane z Gorenjsko, z Zasavjem pa se v ožjem pasu povezuje na obsežnejši prostor na območju Celja. Na ostali Štajerski s Koroško se prostorsko koncentrira v obliki med seboj še ne povezanih manjših in večjih jeder na območju občin Velenje, Slovenj Gradec in Ravne na Koroškem. V večjem sklenjenem pasu pa ga imamo v dolini Drave in območju Maribora vse do Slovenske Bistrice, od koder se preko otoka na območju Slovenskih Konjic povezuje s celjskim območjem. Razmeroma obsežana in gosteje posejana so tudi na Zapadni Sloveniji v Soški in Vipavski dolini, na Krasu ter med Postojno in Ilirsko Bistrico. Na območju Dolenjske pa se jedra tega tipa oblikujejo okoli Novega mesta, na Notranskem pa okoli Ribnice, Cerknice in Logatca.

Na obsežnem subpanonskem področju pa so se razvila le manjša ter redkeje posejana jedra tega tipa prostora na območju Murske Sobotice, Ljutomera, Gornje Radgone in Lendave, Brežic in Črnomlja.

Ostala dva tipa pokrajine se po tendencah naselitvenega procesa, značaju mešane strukture in po dinamiki transformacije pokrajine bistveno razlikujeta od prvega.

Skupna poteza obeh je prevlada agrarnih elementov v gospodarstvu in zunanji podobi pokrajine. Drugi tip se od tretjega razlikuje po tendencah širjenja mešane delavsko kmečke strukture in ga zato označujemo kot prehođen delavsko kmečki tip, ki predstavlja nekakšen prehod od prvega k tretjemu - pravemu agrarnemu tipu.

Drugi, mešani tip se uveljavlja na zunanjem robu prvega, to je na področjih, ki so prometno že toliko dostopna iz mest, da si že lahko oblikujejo svoja gravitacijska območja dnevne migracije delovne sile. V tem tipu področij se ne kažejo tendence po nastajanju nekmečkih gospodinjestev. Kmečka gospodinjestva se tod preseljujejo v polkmečka, prebivalstvo, ki ni vezano na zemljo, pa se izseljuje bliže mestu. Med lastniki zemlje - polkmeti in kmeti ni bistvenih razlik v načinu izrabe zemlje in kmetijskega gospodarjenja. Člani polkmečkih gospodinjestev so večinoma zaposleni na manj kvalificiranih delovnih mestih, zato jim predstavlja zemlja še vedno pomemben vi dohodkov. Zunanjo podobo naselja spreminjajo le z različnimi načini adaptacij stanovanjskih poslopij.

Ta tip pokrajine se javlja, kot že omenjeno, na zunanjem robu razvitih območij prvega tipa v obliki manjših zaplat v osrednji Sloveniji, zahodni Štajerski in na Koroškem, v obsežnejših in sklenjenih pasovih pa na subpanoenskem področju Slovenskih goric, Prekmurja, v okolici Ptuja, na Kozjanskem, Sotelskem in v Beli Krajini.

Tretji, v preslojitvenem procesu in oblikovanju mešane strukture zelo imobilen tip pa predstavljajo periferna, prometno odmaknjena hribovska področja. To so večinoma področja gospodarskega in demografskega izumiranja. Za delo sposobno mlajše prebivalstvo se izseljuje, preostalo agrarno prebivalstvo pa se stara. S staranjem kmečkega prebivalstva odmira polikulturni sistem kmetovanja, stopnja izkoriščenosti zemlje pa se iz dneva v dan manjša. Gospodinjestva so v veliki večini kmečka, tudi vsa zemlja je v njihovih rokah.

Pasovi ali področja tega tipa pokrajine so večinoma prepleteni z drugim tipom. V najbolj se javljajo področja tega tipa na Goričkem v Prekmurju, Posavskem hribovju in na Dolenjskem med Ljubljano, Litijo, Hrastnikom in Sevnico na severu ter Novim mestom, Ribnico in Grosupljem na jugu. Na Primorskem je ta tip navezan na vegasti svet kraškega in flišnega hribovja jugozahod-

nega dela Slovenije med Sežano in Ilirsko Bistrico ter Koprom in Piranom (jedro npr. Brkini). Večje ali manjša območja takega sveta najdemo na področju Julijskih Alp, Škofjeloškega hribovja in Šentviške planote med Škofjo Loko, Bohinjsko Bistrico, Idrijo in Tolminom ter na vznožju Karavank in Savinjskih Alp med Kamnikom, Mozirjem in Slovenj Gradcem.

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO
UNIVERZE V LJUBLJANI

E VIII/ 2,65

Naslov: Klemenčič Vladimir:
Problemi dvojne zaposlitve
preb. in mešanih delavsko
kmečkih gospodarstev v Slov.
y luči soc.-geogr. procesa.
Leto izdelave: 1968